

Lokale prosesser ved innføring av skolemat i et utvalg norske kommuner

Iselin Vildmyren, Bodil Bjørndal, Sondre Strandskog Arnesen, Marte Gausvik Musland og Ingrid Leversen



©Iselin Vildmyren, Bodil Bjørndal, Sondre S. Arnesen, Marte Gausvik Musland, og Ingrid Leversen

Nasjonalt senter for mat, helse og fysisk aktivitet, Institutt for idrett, kosthald og naturfag

Høgskulen på Vestlandet

2024

HVL-rapport frå Høgskulen på Vestlandet nr. [nummer tildelt frå Biblioteket]

ISSN 2535-8103

ISBN 978-82-8461-102-0



Utgjevingar i serien vert publiserte under Creative Commons 4.0. og kan fritt distribuerast, remixast osv. så sant opphavspersonane vert krediterte etter opphavsrettslege reglar.
<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Forord

Denne rapporten er basert på et oppdrag gitt av Kunnskapsdepartementet og Helse- og omsorgsdepartementet i 2023 med en målsetning om å samle kunnskap og erfaringer for å vurdere hvordan en gradvis innføring av skolemåltid kan innrettes på en best mulig måte i Norge.

Funnene fra denne rapporten kan være relevante for kommuner, politikere og interessegrupper som vurderer å innføre eller gjøre endringer på allerede etablerte skolematordninger.

Rapporten er skrevet av Iselin Vildmyren, Bodil Bjørndal, Sondre S. Arnesen, Marte Gausvik Musland (prosjektleder) og Ingrid Leversen (senterleder).

Vi vil takke våre oppdragsgivere i Kunnskapsdepartementet og Helse- og omsorgsdepartementet som muliggjorde denne rapporten, og en spesiell takk til alle våre informanter som lånte av sin tid og delte sine erfaringer med oss.

Bergen, april 2024

Nasjonalt senter for mat, helse og fysisk aktivitet

Høgskulen på Vestlandet

Sammendrag

Rapporten er basert på kvalitative intervjuer med ansatte med ansvar for gratis skolematordninger på grunnskolenivå i ti norske kommuner. I disse intervjuene har vi fokusert på spørsmål om kommunenes erfaringer knyttet til innføringen og drift av disse ordningene for å undersøke hvordan en gradvis innføring av skolemåltid i Norge kan innrettes på en best mulig måte.

Tilbakemeldingene fra kommunene viser at det er stor variasjon i både tidsperspektiv for hvordan-, og i hvilken grad, - ulike interessegrupper ble involvert i planleggingen av de ulike ordningene. Ifølge kommunene selv ble ordningene stort sett godt mottatt av elever og foreldre, men det ble rapportert om til dels stor motstand blant lærere, særlig i kommuner hvor disse ble involvert i gjennomføringen uten å ha bli rådført på forhånd. Det var også til dels stor variasjon i skolemattilbudet hva angikk antall ukentlige måltid, varm eller kald mat og hvor involvert kommunen sentralt var i gjennomføring og oppfølging på de enkelte skolene.

Anbefalingene fra kommunene for oppstart av skolematordninger inkluderer blant annet tidlig planlegging og utprøving, god forankring blant interessegrupper, dedikert matfaglig personell til skolematordningen, mulighet for lokale tilpasninger, samt langsiktig forutsigbarhet for alle involverte.

EMNEORD: skolemat, skolemåltid, skolematordninger

Innhold

Forord	3
Innhold	5
Introduksjon	7
Hovedfunn	7
Metode	8
Resultater	8
Bakgrunn for innføring av en skolematordning	8
Prosess	8
Forankring og ansvarsfordeling i kommunen	9
Skolemat som politisk tema	10
Utrulling – materiell og implementering i målgruppen	11
Materiell brukt i arbeid	11
Implementering i målgruppen	11
Kompetansehevingstiltak	11
Lokalt samarbeid	12
Oppfølging og evaluering	12
Krav/føringer til skolene	13
Refleksjoner fra kommunene som har skolematordning	13
Råd om oppstartfasen	13
Råd om forankring	13
Råd om eierskap og kommunikasjon	14
Viktig å unngå forskjeller	14
Konkrete råd og erfaringer fra kommunene	14
Litteratur	20
Vedlegg 1 – informasjonsskriv til utvalget	21
Vedlegg 2 – intervjuguide	24
Vedlegg 3 - Beskrivelse av utvalgets kommunale skolematsordninger	25
Senja kommune	25
Fredrikstad kommune	25
Lyngen kommune	25
Hitra kommune	26
Oslo kommune	26

Rendalen kommune	27
Stavanger kommune	27
Leirfjord kommune	27
Verdal kommune	28
Nore og Uvdal kommune	28

Introduksjon

I 2023 fikk Nasjonalt senter for mat, helse og fysisk aktivitet ved Høgskulen på Vestlandet (MHFA), et oppdrag fra Kunnskapsdepartementet og Helse- og omsorgsdepartementet om å samle kunnskap og erfaringer som grunnlag for videre arbeid med å vurdere hvordan en gradvis innføring av skolemåltid kan innrettes på en best mulig måte. Bakgrunnen for arbeidet er regjeringens mål om å gradvis innføre et daglig sunt, enkelt skolemåltid for elever i norsk skole. Dette var en videreføring av et oppdrag fra 2022, der MHFA skulle samle og systematisere erfaringer fra organisering, finansiering og gjennomføring av ulike skolematorordninger som resulterte i rapporten «Erfaringer fra skolematorordninger i Norge» (Musland et al., 2022).

Fokus for MHFA i dette oppdraget var å videreføre arbeidet med å innhente kunnskap og erfaringer ved å gå i dybden på lokale beslutningsprosesser på kommunenivå. Med dette ønsket vi blant annet å se nærmere på hva som lå bak en kommunal satsing på en skolematorordning, samt ulike prosesser i en innføringsprosess og kommunens rolle videre. Informasjonen som presenteres i dette arbeidet skal kunne bidra i prosessen hos beslutningstakere på nasjonalt, regionalt og lokalt nivå med å ta stilling til hvordan en skolematorordning kan innføres på en hensiktsmessig måte.

Bevilgningen ble varslet i Prop. 1 S (2022-2023) Helse- og omsorgsdepartementet og tiltaket er omtalt i Folkehelsemeldinga (Meld.St.15 2022–2023).

Hovedfunn

Intervju med informanter med god kjennskap til de kommunale prosessene ved innføring av gratis skolemat gav følgende hovedfunn. Det må poengteres at variasjonen mellom kommuner var stor, og punktene derfor ikke alltid kan generaliseres:

- **Forankring.** Det er viktig med god forankring hos skoleadministrasjonen i kommunen, og hos skoleledelsen. Det bør legges vekt på god kommunikasjon og tidlig involvering av skoleledelse, ansatte, elever og foresatte i planlegging og utforming.
- **Nødvendig personell.** Det har vist seg å være en fordel å ansette personer med matfaglig kompetanse med ansvar for logistikk og innhold i matorordninger på skolene. I tillegg bør pedagogisk personell skjermes for utilbørlig ekstrabelasting (utover det som kan forventes).
- **Kompetanse.** Det vil være nyttig å koble inn kompetanse på folkehelse og ernæring i kommunens arbeid med skolemat om det er mulig. Involvering av avdelinger som kan bidra når det gjelder logistikk kan også være en fordel.
- **Synergier i kommunen.** Bruk av vekstbedrifter til oppgaver som produksjon eller utkjøring av mat, samt samarbeid med institusjonskjøkken kan gi nyttige synergier i kommunene.
- **Planlegging og utprøving.** Man bør sette av god nok tid til planlegging og utprøving, og innføre nye ordninger gradvis. Å innføre gratis skolemat for alle elever kan være en omfattende satsning, og det er derfor viktig å gi rom for justeringer og gi ordningen tid til å sette seg.
- **Autonomi.** Autonomi hos skolene er viktig, slik at det er lett å gjøre tilpasninger til lokale forhold.
- **Langsiktighet og forutsigbarhet.** Skolematorordninger er utsatt for endringer avhengig av politisk ledelse, derfor er formidling av formål og erfaringer til skoleledelse og politikere viktig, samt en nasjonal ordning for å støtte opp under langsiktighet i planene.
- **Evaluering.** Innhenting av erfaringer fra utprøving av skolematorordninger er viktig, både for å dokumentere, formidle og begrunne ordningene. Forskning på ulike skolematorordninger i stor skala kunne bidratt i evaluering og eventuelt sammenligning av de ulike skolematorordningene, men vanskeligjøres av ustabile ordninger.

Metode

Metode – antall kommuner og intervjuobjekt

Kommunedirektørene i et bekvemmelighetsutvalg av kommuner som hadde en gratis skolematordning ble kontaktet via epost, og videreformidlet kontakt til eventuelle andre ansvarlige personer for ordningen. Prosjektet ble meldt til Personverntjenester ved SIKT og vurdert å være i samsvar med GDPR. Se vedlegg 1 for kopi av informasjonsskriv til utvalget.

Det ble ikke gjort opptak av intervjuene av personvern hensyn, men intervjuene ble gjennomført med to prosjektmedarbeidere; en som intervjuet og en som noterte. Intervjuene ble tett fulgt opp med avsatt tid til bearbeiding av datamaterialet. Se vedlegg 2 for intervjuguide.

Ti kommuner takket ja til å delta, og semistrukturerte digitale intervju (ca. 45 min) ble avtalt gjennomført i uke 37-39 i 2023. Den eller de informantene som deltok måtte ha kjennskap til de kommunale prosessene som er knyttet til innføring av skolemat i deres kommune. Dette inneb ar også innsikt i hvordan dette ble forankret og organisert på kommunenivå, og hvordan det er implementert på skolenivå. Siden skolematordningene er organisert ulikt i de ulike kommunene var det også ulikt hvilke stillinger informantene hadde. Informantene består derfor av en ordfører, prosjektledere, kommunedirektører og etatsdirektører fra disse ti kommunene:

- Fredrikstad
- Hitra
- Leirfjord
- Lyngen
- Nore og Uvdal
- Oslo
- Rendalen
- Senja
- Stavanger
- Verdal

Se vedlegg 3 for beskrivelse av skolematordningene i de ulike kommunene.

Resultater

Bakgrunn for innføring av en skolematordning

Et flertall av informantene fra kommunene i utvalget begrunnet innføringen av gratis skolemat med en høy andel barnefattigdom i kommunen eller i levekårsutsatte områder. I tråd med dette var sosial utjevning et argument som gikk igjen hos åtte av ti kommuner. I en av kommunene kunne skolene søke kommunale barnefattigdomsmidler for å tilby alle elevene gratis frokost, særlig aktuelt i levekårsutsatte områder. Tre kommuner hadde ifølge informantene overvekt blant barn som en tilleggsbegrunnelse, og en kommune nevnte som hovedformål å fremme sunne matvaner, trivsel og helse. Flere kommuner var opptatt av skolemiljø og trivsel, og en informant nevnte spesifikt at de hadde som mål at skolemat skal bidra til å redusere utfordringer med utagerende atferd på skolen. En kommune hadde videreført et tilbud Bygdekvinnelaget i kommunen startet opp.

Prosess

Kommunene i utvalget har til dels ulike tilnærminger til innføringen av skolemat, men et fellestrekk er utelatelse av lærere, foreldre og elever i planlegging og innføring.

I Leirfjord kommune opplyste informanten at innføringen av gratis skolemat var et politisk vedtak i 2023 uten involvering av foreldre, ansatte i skolen eller elever. I Stavanger stod vedtaket om skolematordning i samarbeidsplattformen til AP og SV og ble raskt vedtatt i 2020 etter at forslaget ble spilt inn. Begge disse kommunene baserte seg på et samarbeid med sykehjemkjøkken (Tabell 1).

Selv om det ikke var stor grad av brukerinvolvering før vedtaket ble gjort, brukte Leirfjord kommune mye tid på sikre eierskap hos elever og ansatte i skolen i oppstartfasen, samt å få informasjon ut til foresatte. Også i Nore og Uvdal kommune skjedde det et raskt politisk vedtak i desember 2021, uten utredning på forhånd. Informanten i kommunen opplyser om at dette resulterte i motstand hos skolelederne.

Lyngen kommune som har holdt på i 10 år fortalte også om stor motstand blant ansatte i begynnelsen, til tross for arbeid med forankring via tillitsvalgte og FAU, men at det nå er en positiv holdning der gratis skolemat er godt innarbeidet på skolene og gir lite ekstraarbeid for kommunen. Også i Stavanger kommune forteller informanten om en del motstand hos lærere i oppstartfasen, men at de ble mer positive etter hvert, og at flere nå sier at de bruker skolemåltidet som sosial trening for elever.

I andre kommuner, for eksempel Hitra og Fredrikstad, har initiativet kommet fra skolene og er bygget ut derfra, men mer vanlig var det at politiker-initierte pilotprosjekt ble gjennomført i en periode før utrulling i hele kommunen.

Rendalen kommune satte ned et politisk utvalg som etter kontakt med skoler og andre kommuner la frem tre modeller som kommunestyret skulle stemme over. Lærerne var ikke involvert, og på intervjuetidspunktet var det fortsatt stor motstand blant lærere og i FAU. I kommunen var det ifølge informanten mye diskusjon om ressursprioriteringer, selv om det ble sagt at skolematordningen er et gratis velferdstilbud som ikke går ut over skolebudsjettet.

Verdal kommune forvalter omdisponerte midler fra et EØS-prosjekt, og på grunn av en utfordrende økonomisk situasjon i kommunen fokuserte de på å utvikle en rimelig ordning. Prosjektledelsen poengterte viktigheten av forankring med oppvekstsjef og rektorer, og hadde en jevn dialog med disse.

Forankring og ansvarsfordeling i kommunen

Hvordan skolematordningene var forankret i kommunene varierte. Flertallet av kommunene hadde lagt ansvaret hos kommunale etater med ansvar for oppvekst, mens i noen mindre kommuner hadde kommunedirektøren hovedansvar. Folkehelsekoordinator var også sterkt involvert i enkelte kommuner. I Oslo var Byrådsavdelingen for helse, eldre og innbyggertjenester eier av prosjektet, i samarbeid med Byrådsavdelingen for oppvekst og kunnskap. Helseetaten hadde ansvar for prosjektdriften, i samarbeid med Utdanningsetaten.

I Stavanger lå ansvaret hos etat for eiendom og det var et ønske fra prosjektleder der om et tettere samarbeid og mer involvering fra Oppvekst og utdanning. I mange av kommunene var det meste av ansvaret for gjennomføring lagt til rektorene, og flere informanter fremhever spesielt rektorene som viktige.

Ingen av informantene i kommunene nevnte at de hadde skolemat med i sine kommunale strategier eller vedtekter.

I Leirfjord kommune, der ordningen var forankret hos oppvekst, nevnte informanten at de har lagt vekt på at en matansvarlig skal ha hovedansvaret både for innkjøp og personell involvert i skolematordningen. Den matansvarlige har administrativ og faglig tilhørighet på sykehjemmet i kommunen, men arbeidsplass på skolen.

I Rendalen hadde sykehjemskjøkkenet ansvar for produksjon av matpakker, mens en vekstbedrift kjørte ut til skolene og elevene hadde ansvar for utdeling. Lærerne opplevde at de hadde fått nye arbeidsoppgaver som følge av skolematordningen, og var kritiske til at de ble involvert. Bruk av

vekstbedrift i Rendalen har derimot vært en suksesshistorie, og de ønsker også å undersøke mulighet for samarbeid med frivilligsentral. Også Stavanger har et sentralt kommunalt storkjøkken som står for all matproduksjon og -fordeling.

I flere kommuner sa informantene at skolene har ansvar for innkjøp og organisering selv, og i de fleste tilfeller stor grad av selvstyring. I Oslo hadde skolene tilgang til kompetansepersoner i kommunen og tett dialog med prosjektgruppen underveis.

Verdal hadde ansatt en kokk på en av skolene med gode kjøkkenfasiliteter, og maten ble fraktet til den andre skolen som foreløpig var med i ordningen i Lyngen kommune var det etter 10 år med skolemat lite arbeid for kommunen sentralt, og ordningen gikk ifølge informanten av seg selv. Kantinepersonell har hatt ansvar for smøremåltid, og mat- og helselærere og andre ansatte har steppet inn som vikarer ved behov fordi de, ifølge informanten, ser viktigheten av ordningen.

Skolemat som politisk tema

Flere av informantene i kommunene så ikke på politisk skifte som en trussel for fortsatt gratis skolematordninger. I Leirfjord var det enighet om innføring blant både posisjon og opposisjon, også i Hitra så det ut til å være bred politisk enighet om å satse på skolemat. I Lyngen har det vært stor vilje til politisk satsing på skolemat (Ap, SP og listeparti), og selv om det har skjedd et skifte i politisk ledelse blir ordningen videreført. Nore og Uvdal har hatt en langvarig politisk satsning på kosthold, og et sterkt skolelederteam har utformet ordningen, med mye ansvar lagt på rektorene for gjennomføring. I Rendalen var det ved innføring posisjonspartiene som stemte for, og det har ikke skjedd politiske bytter siden da. Støtten til skolemåltid ser ut til å ha økt også blant opposisjonen og informanten kunne opplyse om at det ved sist avstemning var 14-3 for.

I enkelte kommuner er ordningen finansiert av eksterne midler, som ifølge uttalelser fra informantene ser ut til å redusere den politiske diskusjonen. Senja har søkt om og fått eksterne midler, og det var ikke en politisk diskusjon på intervjuetidspunktet. Prosjektet i Verdal hadde eksterne midler, og med nytt kommunestyre og en anstrengt kommuneøkonomi fokuserte prosjektledelsen på gradvis innføring og god dokumentasjon for å gi kommunestyret mulighet for å vurdere fortsettelse av ordningen på godt grunnlag. Det er forventet at prosjektledelsen skal legge fram sak våren 2024 med forslag om å implementere gratis skolemåltid på alle skolene i kommunen. I Hitra kommune er ordningen finansiert av fondsmidler, og selv om tilbudet ble videreført etter kommunevalget i 2023, må nytt kommunestyre ta stilling til om ordningen skal videreføres når fondsmidlene er brukt opp.

Andre kommuner, som Fredrikstad, er avhengig av politisk vilje for å videreføre en kommunal finansiering av ordningen. I Fredrikstad kan det ifølge informanten være interesse for dette uavhengig av politisk fløy på grunn av et uttalt behov på skolenivå, men økonomiske forhold er trange og dette vil sette begrensninger. Sannsynligvis blir øremerket kommunal støtte til skolemat i 23/24 bare et engangstilfelle. Skolesammenslåing ville ifølge kommunen gjort den økonomiske situasjonen lettere, og trolig fremmet opprustning av skoler og mer egnede kantinelokaler, men politisk vilje blokkerer for dette.

I Oslo var skolemat en viktig satsning for tidligere bystyre (Ap, SV og MDG), men med bytte av politisk ledelse hadde det alt skjedd store endringer på intervjuetidspunktet, i første omgang fjerning av krav om kjøttfrie måltid og at skolene selv kunne bestemme hvordan de vil bruke tilskuddet tidligere øremerket skolemat. Etter politisk vedtak ble ordningen med øremerkede midler til skolemat avvirket fra 01.01.2024.

Også i Stavanger var gratis skolemat et viktig punkt i den politiske samarbeidsplattformen (Ap og Sp), og ble innført ganske sent i perioden. Etter bytte av partier i bystyret var signalene at skolene selv kunne bestemme hvordan de ønsker å bruke midlene. Prosjektledelsen mente at en øremerking ville være en stor fordel, men trodde likevel ikke skoler som så en positiv effekt ville ønske å avslutte ordningen. I oppfølgingsinformasjon kom det fram at alle skoler vil få tilbud om skolemat fra høst

2024, tre dager i uken i form av brød med pålegg og grønnsaker og tilberedt mat. Det ble også vedtatt en foreldrebetaling på 15 kr pr måltid (200 kr per måned) for familier med samlet inntekt over 1 000 000,- og enslige over 750 000,-. Skolematen skal være kostnadsfri for familier med lavere inntekt enn disse grensene.

Det er tydelig at skolemat skaper politisk engasjement på lokalpolitikknivå og en av kommunene sier de eksplisitt har signalisert et ønske om at regjeringen lovfester gratis skolemat.

Utrulling – materiell og implementering i målgruppen

Materiell brukt i arbeid

Omtrent halvparten av informantene i kommunene oppga at de brukte nasjonal faglig retningslinje for mat og måltid i skolen eller nasjonale kostråd i oppstartsfasen da de innførte skolematordningene. Verdal kommune satte seg inn i rapporter i forbindelse med arbeidet MHFA gjorde i samarbeid med Helsedirektoratet og Folkehelseinstituttet i 2022 (Helsedirektoratet, 2022; Hovdenak et al., 2023), samt folkehelsemeldingen 2022-2023 (Meld. St. 15., 2022-2023) som bakgrunn for innføringen.

Basert på nasjonale retningslinjer gikk Oslo kommune et skritt lenger og utformet sin egen veileder, for innføring av skolemat etter å ha gjennomført pilottesting ved flere ungdomsskoler, samt fått erfaringer fra skolematordninger i videregående skole. Informanter fra resten av kommunene oppga at de ikke brukte spesielle verktøy eller materiell for å gå i gang med skolematordningene, men leste seg opp på andre måter. Kun to kommuner i utvalget nevnte at verktøy i oppstartsfasen hadde vært nyttig.

En av kommunene nevnte at skolene muligens benytter seg av verktøy, men at kommunen ikke har oversikt over dette. Med tanke på at flere av kommunene i utvalget ikke har tett dialog med skolene, kan dette gjelde for flere kommuner. Innspill til hvilke verktøy som ville ha vært nyttige ble innhentet fra noen kommuner i oppfølgings-e-post etter intervjuet (se egne temabokser).

Implementering i målgruppen

Det varierte mellom kommunene hvordan skolematordningene ble implementert blant skoleledelse, ansatte og elever i skolen og blant foreldrene. I de fleste kommunene hadde det vært noe dialog med skoleledelse på forhånd, men bare informanter fra tre kommuner nevnte at elevene hadde vært involvert i denne fasen.

I Verdal kommune hadde de sendt ut en spørreundersøkelse på forhånd der elevene kunne være med på å bestemme hva som skulle inngå i mattilbudet. Foresatte ble stort sett ikke involvert i oppstartsfasen, og det varierte hvor mye informasjon foresatte mottok. På Hitra og i Oslo kommune ble det gjennomført pilotprosjekter før skolematordningene ble innført. Erfaringene herfra ble brukt videre i arbeidet med innføring av skolemat til hele kommunen. Tre av kommunene oppga at det var lite dialog med skolene på forhånd og at de ansatte i skolene ga uttrykk for at de opplevde at skolematordningen førte til merarbeid. Lyngen kommune fremhevet at det var viktig med god forankring i skolen før implementering av gratis skolemat.

I Fredrikstad, Oslo og Stavanger kommune ble jevnlig kontakt med skolene trukket frem som viktig i implementeringsfasen. Fredrikstad kommune har et eget nettverk mellom skolene der skolemat er et av temaene som tas opp, mens Oslo og Stavanger kommune har egen oppfølging av skolene i forbindelse med skolematordningen. Verdal kommune nevner også tett oppfølging i oppstarten av skolematordningen for å kunne observere hva som fungerer og eventuelt hva som ikke fungerer.

Kompetansehevingstiltak

Ingen av kommunene i utvalget har ifølge informantene satt i gang kompetansehevingstiltak av involverte i skolematordningene. Noen kommuner nevnte at ansatte som ble involvert i arbeidet

allerede hadde nødvendig kompetanse, mens andre kommuner ikke så behov for dette så lenge de fulgte kostråd eller retningslinjer. En kommune forsøkte å sette opp møter for erfaringsdeling mellom skolene som deltok i skolematordningen, men dette tilbudet ble ikke brukt og ble derfor avvirket etter kort tid.

I andre kommuner med samarbeid mellom skole og sykehjemkjøkken var det fokus på jevnlig møter og erfaringsutveksling. Når informantene ble spurt om forslag til kompetansehevingstiltak fremover så kom det blant annet forslag om et kurs med eksterne fagpersoner for å heve kompetansen og forståelsen rundt kosthold og ernæring i skolen, og ikke minst å utnytte skolemåltidet til å fremme elever sin sosiale kompetanse og forebygge konflikter og uro.

Det ble også trukket frem at skolematordningene kunne forbedre psykososialt miljø, trivsel og skolehjem samarbeidet. Lærerne har ifølge informanten “et stort fokus på læringsbiten og undervisningen, men det er ikke alle som har forstått at kosthold og ernæring er en viktig forutsetning for god læring”. I Oslo var det også fokus på at skolematen skulle være i tråd med nasjonal faglig retningslinje for mat og måltider i skolen, og samtidig kjøttfritt. Hver enkelt skole fikk i løpet av prosjektperioden besøk der retningslinjene var tema, og i løpet av prosjektperioden ble det utarbeidet veiledningsmaterieell til skolene.

Lokalt samarbeid

Når det gjelder lokalt samarbeid der skolematordninger er tilknyttet vekstbedrift eller NAV har Rendalen, Lyngen og Oslo kommune aktive avtaler i større eller mindre grad. Informanter fra flere av de andre kommunene nevnte at de hadde forsøkt samarbeid med NAV eller vekstbedrift, men at det var utfordrende. Utfordringene som ble nevnt var blant annet store avstander i distriktskommuner, mangel på nødvendig kompetanse og stabilitet i arbeidskraft. Spesielt ble samarbeid med NAV og enkeltpersoner på arbeidstrening trukket frem som spesielt sårbart.

Både Leirfjord, Fredrikstad og Stavanger kommune ønsket mer samarbeid med lokale bedrifter og undersøkte muligheter rundt dette. I Rendalen kommune ble samarbeidet med vekstbedrift trukket frem som en gladsak som ga bedriften sårt tiltrengte oppdrag. Vekstbedriften var kommunal, noe som forenklet dette arbeidet og gjorde veien til samarbeid kort.

Når det gjelder innkjøp fra lokale leverandører, nevnte informanter fra et par av kommunene at dette ble tilstrebet, men en kommune var bundet opp mot innkjøpsavtaler som avgjorde hvor maten kunne bestilles fra. På Hitra fortalte informanten at skoler og barnehager har en avtale med lakseoppdrettere, og får gratis fisk. Stavanger kommune hadde lokale avtaler med Blåkors og kirkens bymisjon som fikk overskuddsmat fra skolematordningen. Tre kommuner fikk all eller noe av maten produsert ved institusjonskjøkken, noe som ble sett på som nødvendig for å kunne servere mat der det manglet fasiliteter eller personell ved skolene.

Oppfølging og evaluering

Informanter fra fire av kommunene i utvalget oppga at ansatte involvert i skolematordningen enten besøkte skolene jevnlig, eller var opptatt av oppfølging. Det varierte hvor ofte disse kommunene var i kontakt med skolene og om noen fra kommunen møtte fysisk på skolene, eller fulgte opp via rapportering. Rapportering fra skolene var hovedsakelig i forbindelse med budsjett og finansiering. I Stavanger kommune ønsket prosjektleder å besøke hver skole en gang i måneden. Det startet med at prosjektleder avdekket utfordringer rundt logistikk ved å møte fysisk på en av skolene med skolematordning og dette gjorde at kommunen dermed kunne iverksette tiltak for å hjelpe skolen videre.

Informanter fra fem av kommunene nevnte en form for evaluering av skolematordningen, hovedsakelig via rektor, men også via elever, lærere eller foreldre. Det var likevel lite å melde tilbake i form av rapporter eller konkrete tall fra disse evalueringene. Evalueringene ble i hovedsak brukt for å

sjekke hvordan skolematordningene fungerte eller om det var noen konkrete utfordringer som kunne løses, for eksempel med logistikk. Noen få av kommunene nevnte forskning i forbindelse med skolematordningene, blant annet i samarbeid med Folkehelseinstituttet, Universitetet i Stavanger og Høgskulen på Vestlandet.

Krav/føringer til skolene

Informanter fra de fleste kommunene i utvalget nevnte at skolene hadde stor grad av autonomi ved innføring av skolematordninger og at dette var viktig fordi skolene selv visste best hva som passet med deres forutsetninger. Flere av kommunene nevnte at det ble forventet at skolene fulgte nasjonale kostråd og nasjonal faglig retningslinje for mat og måltider i skolen. Senja har promotert nasjonal faglig retningslinje i kommunikasjon med skolene, og har fokus på at grossist-varelister skal være vurdert mot kostrådene. Noen kommuner nevnte også at de forventet at skolene hadde høy grad av elevmedvirkning.

I enkelte kommuner ble det spesifisert hvor ofte skolene skulle servere mat. For eksempel i Oslo kommune der det var krav om servering av skolemat fem dager i uken eller i Nore og Uvdal kommune der bestillingen fra kommunen var skolemat to ganger per uke. Når det gjelder innholdet i skolematen, var det lite føringer fra kommunene i utvalget når skolene skulle produsere maten selv. Unntaket var Oslo kommune, der det tidligere var et krav om at maten skal være kjøttfri. Stavanger lager alle menyer med utgangspunkt i gjeldende kostråd.

Refleksjoner fra kommunene som har skolematordning

Råd om oppstartfasen

Mange kommuner har ifølge informantene erfart at en for rask oppstart, eller manglende involvering av lærere og rektorer, har gitt utfordringer. En informant poengterte at det er viktig å involvere lærere tidlig, være forberedt på at det vil være motstand og starte med en enkel og gradvis innføring, for eksempel yoghurt og skolefrukt. I en annen kommune hadde de hatt lite tid til forberedelse før innføring. Informanten der ville gjerne hatt et år ekstra på forberedelse, og tror tid og kunnskap til å lære opp personell ville gitt mindre motstand fra lærerne. En tredje informant nevnte også at de gjerne skulle hatt større grad av innsikt i hva lærere og elever ønsker seg, og en bedre beregning av kostnader til utstyr.

Andre informanter erfarte at rammeverket til skolene skulle ha vært klarere, siden mange skoler hadde ønsket i oppstarten som ikke kunne innfris. Dette skyldtes spesielt at de første skolene som deltok hadde mer fleksible rammer, og dermed fikk for store forventninger. I tillegg nevnes bedre støtte til skolene, med informasjon om rutiner for oppvask, og at en person som var dedikert til rollen, og med utstyr til å gjøre jobben, ville ha gjort innkjøringen lettere.

Kommuner i oppstartsfasen satset gjerne med en forsiktig innføring og utprøving, mens andre i siste års utprøving planla å gjennomføre en samlet vurdering over hva som kan gjøres bedre. Disse informantene nevnte at det har vært viktig å få med rektorer og ansatte tidlig i prosessen, og å informere godt om hensikten og effekten av å ha et tidfestet måltid. De har også fokusert på lokale tilpasninger, og lært mye underveis. Det understrekes at grunnarbeidet er viktig, siden det setter standarden for videreføring av ordningen.

Det fremheves også at det er viktig å ha fagarbeidere i matproduksjon, og at elevene må ha frihet til å velge. Det presiseres også at et initiativ fra skolene selv, istedenfor politikere, ville vært det beste. Og her dette var en positiv faktor i de kommunenes innføring av skolemat, der skolene allerede hadde vært i gang med egne ordninger.

Råd om forankring

Informanter fra flere kommuner la vekt på godt samarbeid mellom etater for helse og oppvekst, siden områdene er tett knyttet sammen. En kommune hevder de gjerne skulle samlet alle ledd i prosessen for

å se hvordan ordningen kunne gjøres bedre, og nevner at prosjektet burde vært felles mellom oppvekst- og helse/omsorgsektoren.

I en annen kommune var det et bevisst valg å ha god forankring i to etater, men tross oppdrag fra egen utdanningsetat hadde informantene opplevd at engasjementet varierte fra skole til skole. Noen kommuner har sett at endringer i skoledagen var nødvendige, noe som krevde et godt samarbeid med skoleledelsen. I en av kommunene fikk 1.-4. trinn lenger skoledag fra 2023, og dermed mer tid til pause midt på dagen.

Råd om eierskap og kommunikasjon

Autonomi hos skolene kan både være en suksessfaktor og en barriere. Det er kultur for autonome skoler i mange kommuner, og kommunene sentralt har forholdt seg til dette, men er ser også at det er viktig med målrettet kommunikasjon om hvilke utfordringer måltidet skal løse.

En annen kommune har sett at skolene klarer å gjennomføre ordningen ut ifra egne ressurser, og at det er positivt at skolene setter opp planer selv og dermed får mer eierskap. Rektorene på skoler i en kommune med flere pilotskoler har vært positive, og samtlige har valgt å delta videre. Håpet er at flere skal se gevinsten skolemater gir på kostholdet til elevene, men også i det sosiale rundt måltidet.

God informasjon til kommunestyret blir trukket frem et par kommuner, og prosjektledelsen i en annen kommune har god erfaring med å informere om skolemåltid i kommunestyret. De mener at det er viktig å viderefremme de andre synlige effektene i tillegg til effekter på kosthold, som mobbing og psykososiale forhold.

Viktig å unngå forskjeller

Flere kommuner nevner at elevene må få et likeverdig og gratis tilbud, og en kommune presiserer dette i sine råd til andre. En kommune har lagt planer for hvordan de skal håndtere elever som har med matpakker, og det vurderes om de bør ha spesielle instruksjoner for hva som er lov å ha med i matpakken for å unngå for store forskjeller. Geografiske forhold kan også føre til forskjeller og en av kommunene er det en utfordring at skoler som er langt fra sentrum har mer krevende leveranseforhold, spesielt i dårlig vær, noe som kan gi større utgifter da skolene må kjøpe råvarer fra dyrere lokale butikker.

En av kommunen ønsker seg først og fremst et likere tilbud på skolene, men både ulikhet i fasiliteter og kommunens økonomi setter begrensninger. Og for enkelte kommuner fremheves også ulikhet i form av fasiliteter som den største barrieren, og både kjøkkenfasiliteter og felles spiserom mangler på flere skoler.

Konkrete råd og erfaringer fra kommunene

Erfaringer fra Stavanger

Ved sentralproduksjon er det svært viktig med en god kartlegging av skolenes fysiske muligheter, kontaktperson og leveringstidspunkt:

- Tilkomst, hvor parkerer vi, hvor leverer vi osv. Kartlegg behov for tilgang som nøkler eller kodekort.
- Leveringspunkt, hvor vi leverer og hvor elevene kommer for å hente maten. Dette er oftest samme plass som de også henter skolemilken.
- Mulig plassering av kjøleskap.
- Serveringsform, vi har per i dag kun 6 av totalt 23 skoler som har kantine, de resterende skolene får maten pakket ned per klasse. Alle skolene får bestikk, tallerken og serveringsutstyr som øse osv. Alt blir vasket og pakket hos oss.
- Rutine for retur, alt skal være klart for retur når vi kommer og henter. Vi henter all retur samme dag som vi leverer.

Erfaringer fra Senja

- Medvirkning: Både elevene og lærerne må medvirke i prosesser for å lykkes med skolemåltider.
- Skolemåltidet er mer enn mat: Skolene/ledelsen må se gevinsten av skolemåltidet i forhold til sosiale aspekt. Skolemåltidet vil, dersom gjort på en god måte, fremme sosial kompetanse og relasjoner, og dermed forebygge konflikter og uro ellers i skolehverdagen.
- Kompetanseheving: Det kan være kunnskaps- og kulturforskjeller på tvers av skoler, og ulike holdninger innad i personalet på de enkelte skolene. Kompetanseheving er derfor viktig.

Erfaringer fra Hitra

- Skolematordningen kan være en viktig del av skolehverdagen for alle elever, og gratis skolemat utjevner forskjeller og sikrer alle elever en god start på skoledagen.
- Skolematordninger er et godt utgangspunkt for sosial og faglig læring, og kan knyttes til overordnet del av læreplanverket med tanke på elevenes danning.
- Det er viktig at det legges til rette for at skolemåltidet skal være positivt for alle, og det er ønskelig at voksne/ansatte spiser sammen med elevene for å skape ro, hygge og gode matvaner, slik at spisesituasjonen også blir en læringssituasjon. Ansatte kan for eksempel være en del av ordningen mot at de betaler en liten egenandel pr dag.

Erfaringer fra Rendalen kommune - Det enkle er ofte det beste?

- Sykehjemkjøkken med kapasitet kan omdisponere produksjonen sin.
- Vekstbedrifter kan benyttes til levering av mat.
- I skoler uten kantine kan måltid foregå i klasserommene.
- En ansatt på skolen må ha god oversikt og kontakt med kjøkken/leverandører. Skolene bestiller melk, yoghurt og frukt selv. Da kan de bestille etter behov, så svinnet blir lavere.
- Skoler kan gi beskjed til kjøkkenet uken i forkant hvis det er endringer, feks tur-dager/ekskursjoner o.l.
- Det er også viktig med en god ordning for restemat:
 - kildesortering
 - la ansatte spise brødmatt
 - la ansatte/andre kjøpe rester av varmmat billig (enkel vipps-løsning)

Erfaringer fra Oslo kommune (se også kommende sluttrapport):

Skolene har behov for:

- IK-Mat rutiner, både hvordan etterleve regelverket, men også hvordan vite om fasilitetene er bra nok.
- Menyforslag basert på fasiliteter
- Innkjøpslister og valg av gode produkter
- Samkjøpsavtaler (ikke alle skoler er kjent med kommunens samkjøpsavtaler på mat)
- Forslag til organiseringsmodeller (fysisk oppsett i rom ol.)
- Måltidet som en del av rekrutteringsmuligheter. For eksempel ansette kokk til måltidet som også kan undervise.
- Generelt så praktiske råd som mulig (mat i så stor skala er nytt for mange skoler)
- Råd for avfallshåndtering
- Metoder for innsamling av informasjon fra elevene om kosthensyn
- Metoder for evaluering

Tabell 1. Oversikt over gratis skolematordninger i grunnskolen i utvalgte kommuner

Kommune	Antall elever i grunnskolen (pr 2022)	Antall skoler med ordning pr 23/24	Varighet av ordningen	Matansvarlig og personal	Budsjett	Kommunal forankring
Leirfjord	294	1 (alle grunnskoler) 320 elever på 1.-10. trinn	Oppstart jan/febr 2024	Kjøkkensjef på sykehjem har ansvar for innkjøp og personal-ansvar for 75 % stilling (i skolekantine)	Bare måltider - 630.000,- Pris/elev/dag 10 kr, inkl melk, frukt og grønnsaker	Kommunalsjef oppvekst
Verdal	1674	2 (av 9 skoler)	Test/pilot på to skoler 23/24	Kokk ansatt på skole. Prosjektteam inkl KEF	-	EØS-prosjekt med prosjektledelse. Jevn dialog med oppvekstsjef og rektorer
Rendalen	150	2 (alle grunnskoler) Pr. 01.01.24: 159 elever Bestilling fra elever/foresatte våren 2024:	Oppstart 2021 Påmelding til hele eller deler av tilbudet	Sykehjems-kjøkken. 68 % stilling + ekstra ved behov Vekst-bedrift	Skolematen blir finansiert gjennom disposisjonsfond (sparemidler) 2023 - 1.140.000,- Av disse 480.000,- råvarekostnad og 555.000,- stilling	Ordfører og kommune-direktør
Senja	1590	Nå 953 elever (10 skoler) på 1.-10 trinn.	Opprinnelig søknad var fra 2019-2024 Utprøving startet 2021 Utprøving av ekstern grossist 23/24 Forslag om å utvide til alle skoler legges fram vår 24	Skolene + Sanitets-forening på en av skolene Mellom 20 % og 40 % stilling (miljøteam) går med på skoler med varmlunsj. Ellers rundt 1t pr dag.	Totalkostnad Pris/elev/dag 12 kr	HOPP-prosjektet (2019) som igjen er forankret i kommuneplan samfunnsdel. Videre er utprøvingen av skolemåltidet forankret hos kommunedirektøren og en bredere styringsgruppe.

Kommune	Antall elever i grunn-skolen (pr 2022)	Antall skoler med ordning pr 23/24	Varighet av ordningen	Matansvarlig og personal	Budsjett	Kommunal forankring
Fredrikstad	8990	-	02-08 (eksterne midler til enkelt-skoler) 09-23 (egne skolebudsjett disposisjoner) 23/24 (søknadsbasert kommunal støtte)	Skolene	-	Mest ansvar på skolene, men god dialog med kommunen (oppvekst-direktør)
Lyngen	249	3 (alle grunnskoler) 240 elever på 1.-10. trinn	Fra 2012	Skolene. Et årsverk fagarbeider fordelt på alle NAV til og fra (ikke avhengig av NAV)	1 stilling 530.000,- Matvarer 560.000,- eksl. moms Pris/elev/dag 12 kr + moms inkl melk, frukt, grønnsaker Kostnader oppstart: Ca 30.000,- pr skole	Mest ansvar på skolene, men god dialog med kommunen (kommunalsjef oppvekst og kultur)
Hitra	509	6 (alle grunnskoler) Kommunen har 500 grunnskoleelever og intensjonen er at alle skal få tilbud om gratis skolemat. Jeg er dessverre kjent med at noen av de mindre skolene strever med denne oppgaven når de opplever å ha litt større fravær blant ansatte.	Oppstart 2019	Skolene, ingen midler til stillinger. En skole har prioritert en 80 % stilling til ansvar for frokost og lunsj til elevene, (matpedagog i barnehage) Samarbeids-avtale med lakse-oppdrettere	Hitra kommune har et fond som brukes til skolemat for alle skolene i kommunen.. Pr. 31.12.2023 gjenstår ca. kr 1.475 000,- i fondsmidler. Total kostnad i 2023 er kr 1.275.200,- . eks. mva.). Pris/elev/dag kr. 15,5, inkl. melk og/eller frukt og grønnsaker på de fleste skolene Grunnet ordningen med skolemat ble kommunen for noen få år siden tildelt ekstra midler til utstyr fra Statsforvalteren. Disse midlene ble omfordelt til skolene etter antall elever	Ruller av seg selv

Kommune	Antall elever i grunnskolen (pr 2022)	Antall skoler med ordning pr 23/24	Varighet av ordningen	Matansvarlig og personal	Budsjett	Kommunal forankring
Oslo	65 765	Videregående: 18.700 elever totalt, 190 skoledager med skolemåltid budsjettåret 2023 Ungdomsskolen: 18.900 elever totalt, 85 skoledager med skolemåltid budsjettåret 2023	Videregående fra høst 2022 og ungdomsskoler fra høst 2023 Avsluttet 2024	Skolene, og kompetanse innen ernæring tilgjengelig	63 millioner for videregående 43 millioner for ungdomsskolen (ungdomsskolene startet med skolemåltid på høstsemesteret) Hver skole fikk 2000kr pr dag i tillegg til 25kr pr elev pr dag (basert på forventet oppmøte 60-70%) til gjennomføringen av skolemåltid Forslaget fra forrige byråd til budsjett for 2024 var 66 millioner videregående og 81 millioner ungdomsskole i 2024. Etter valget la nytt byråd fram et nytt 2024-budsjett som ble vedtatt av bystyret. I budsjettet for 2024 er alle øremerkede midler til skolemåltid kuttet.	Byrådsavdeling for helse, eldre og innbyggertjenester: prosjekteier Byrådsavdeling for oppvekst og kunnskap: samarbeidsaktør Helseetaten: prosjektleder (ansvarlig) Utdanningsetaten: prosjektleder
Stavanger	148 682 / 262,5 km2	23 skoler og 5100 elever (50 %) Hele grunnskolen 1.-10 trinn Måltid 3x i uken 23-24: 7 726 elever, 24-25: ca 16 700 elever	Oppstart 2021-2023, 2024 – (subsidiert, foreldrebetaling)	Sykehjems-kjøkken Totalt 11 årsverk ansatt (30-35 % av kostnadsrammen)	2023-15.850.000,- 2024- 22.700.000,- Pris/elev/dag 22 kr Råvarer Pris/elev/dag 19 kr inkl grønnsaker og frukt Ombygge storkjøkken – 6.000.000 kr Kjøleskap 13.000 kr pr skole. Transport varierer (øyer, småøyer)	Avdeling for eiendom. Fokus på produksjon og logistikk
Nore og Uvdal	238	2 (alle grunnskoler)	Oppstart 2022	Skolene Oppstart av Bygdekvinnelaget 1x per uke		Skolelederteam i kommunen

Litteratur

- Helsedirektoratet. (2022). *Skolemåltid i Norge. Kunnskapsgrunnlag, nytte-kostnadsvirkninger og implementering*. <https://www.helsedirektoratet.no/rapporter/skolemaltid-i-norge-kunnskapsgrunnlag-nytte-kostnadsvirkninger-og-implementering>
- Hovdenak, I. M., Bere, E., Selstø, A., & Helleve, A. (2023). *Effekten av et gratis skolemåltid - En kunnskapsoppsummering*. Folkehelseinstituttet.
- Meld. St. 15. (2022-2023). *Folkehelsemeldinga — Nasjonal strategi for utjamning av sosiale helseforskjellar*. Retrieved from <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-15-20222023/id2969572/>
- Musland, M. G., Vildmyren, I., Bakke, L., Bjørndal, B., Greffel, N., & Leversen, I. (2022). Erfaringer fra skolematordninger i Norge. In: Høgskulen på Vestlandet.



Høgskulen
på Vestlandet



Nasjonalt senter
for mat, helse og
fysisk aktivitet

Bergen, 06.10.2023

Ønsker du å delta i prosjektet ”Lokale prosesser ved innføring av skolemat”?

Formål

Regjeringen har, jf. Hurdalsplattformen, som mål å gradvis innføre et daglig sunt, enkelt skolemåltid i skolen. Som en del av utredningsprosessen fikk Nasjonalt senter for mat, helse og fysisk aktivitet ved Høgskulen på Vestlandet, i 2022, oppdrag fra Kunnskapsdepartementet og Helse- og omsorgsdepartementet, med å innhente erfaringer fra skoler og kommuner med ulike typer skolematordninger.

I 2023 videreføres arbeidet med å innhente kunnskap og erfaringer, og vi ønsker nå å se nærmere på lokale kommunale prosesser ved innføring av skolemat.

Formålet med prosjektet er å innhente kunnskap og erfaringer om hvordan en gradvis innføring av skolemåltid kan innrettes på en best mulig måte. Innsikten skal være til støtte for andre kommuner som ønsker å innføre skolemat. Det skal i tillegg være til hjelp for myndighetene i det videre arbeid med mål om innføring av skolemåltid, jf. Regjeringens mål i Hurdalsplattformen.

Du kan lese mer [om vårt oppdrag](#) på våre nettsider.

Hvem er ansvarlig for prosjektet?

Nasjonalt senter for mat, helse og fysisk aktivitet, ved Høgskulen på Vestlandet (HVL) er ansvarlige for prosjektet.

Hvorfor er du inkludert i prosjektet?

Vi kontakter deg fordi vi kjenner til at din kommunes arbeid med skolemåltid kan gi oss viktig informasjon i vårt arbeid med å vurdere hvordan en gradvis innføring av skolemåltid kan innrettes på en best mulig måte. Kontaktinformasjon (e-post og telefonnummer) er innhentet via kommunens offentlige nettside eller via kommuneadministrasjonen.

Hva innebærer det for deg å delta?

Hvis du velger å delta innebærer det at vi gjennomfører intervju med deg som representant for skoleeierne i din kommune. Den eller de som deltar i intervjuet bør ha oversikt over kostnader tilknyttet skolematordningen og ha god kjennskap til hvordan ordningen iverksettes, finansieres og forankres på kommunenivå. Intervjuet vil vare omtrent 45 minutter og kan foregå via Teams/Zoom, eller over telefon. Du velger det alternativet som passer best for deg.

Kort om personvern

Vi vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har fortalt om i dette skrivet. Vi behandler personopplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket. Du kan lese mer om personvern på neste side.

Ønsker du å delta eller har du spørsmål?

Ta kontakt med seniorrådgiver og prosjektmedarbeider Sondre Strandskog Arnesen, ssar@hvl.no / 55587072

Vi ber om snarlig svar om du ønsker å delta. Prosjektmedarbeider vil følge opp dette skrivet med en telefon i løpet av noen dager.

Med vennlig hilsen

Leder for Nasjonalt senter for mat, helse og fysisk aktivitet,
Ingrid Leversen

Ass. Instituttleder, Institutt for idrett, kosthold og naturfag

Prosjektmedarbeider
Sondre Strandskog Arnesen
Seniorrådgiver ved Nasjonalt senter for mat, helse og fysisk aktivitet
Høgskulen på Vestlandet

Utdypende om personvern

Hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Vi vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har fortalt om i dette skrivet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket. Personinformasjon (navn og kontaktinformasjon) blir lagret på passordbeskyttet lokalt område. Denne informasjonen blir kun brukt til å opprette- og holde kontakt med deg. I rapporteringen fra prosjektet kan kombinasjonen av kommunens navn og din rolle i innføring av skolematorningen indirekte identifisere deg som person.

Det føres referat fra intervjuet, men det blir ikke gjort noen form for opptak. Referat vil bli lagret på passordbeskyttet lokalt område ved Høgskulen på Vestlandet. Resultater fra studiet vil bli offentlig tilgjengelig og deres kommune kan bli direkte omtalt.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg fordi prosjektet er vurdert å være i allmennhetens interesse

På oppdrag fra Høgskolen på Vestlandet, Nasjonalt senter for mat, helse og fysisk aktivitet, har Personverntjenester (Sikt) vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til å protestere, be om innsyn, og til retting og sletting av opplysninger vi behandler om deg. Du vil da høre fra oss innen en måned. Vi vil gi deg en god begrunnelse hvis vi mener at du ikke kan identifiseres, eller at rettighetene ikke kan utøves. Du har også rett til å klage til Datatilsynet om hvordan vi behandler dine opplysninger.

Hva skjer med opplysningene dine når vi avslutter prosjektet?

Personopplysningene slettes når prosjektet avsluttes, noe som etter planen er 31.12.24. Siden resultatene fra prosjektet vil bli offentlig publisert, vil informasjonen om kommunen og dens skolematorning være offentlig tilgjengelig. Denne informasjonen blir vurdert til å være av allmenn interesse. Du vil også bli kontaktet før publisering av endelig produkt for gjennomlesning.

Spørsmål

Hvis du har spørsmål ang. prosjektet, eller ønsker å vite mer eller å benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

- Nasjonalt senter for mat, helse og fysisk aktivitet, ved Sondre Strandskog Arnesen. ssar@hvl.no / 55587072
- Personvernombudet ved Høgskulen på Vestlandet: personvernombud@hvl.no

Hvis du har spørsmål knyttet til Personverntjenester sin vurdering av prosjektet, kan du ta kontakt med: Personverntjenester på epost (personverntjenester@sikt.no) eller på telefon: 53 21 15 00.

Vedlegg 2 – intervjuguide

Innledning: Tusen takk for at du/dere tar dere tid til å bidra. Denne samtalen vil ta ca. 45 minutt, og det blir ikke gjort noen form for opptak. Er dere kjent med bakgrunnen for vårt oppdrag? (Hvis ja – gå videre, hvis nei – les bakgrunn fra infoskriv). Har du/dere noen spørsmål før vi går i gang					
Bakgrunn	Forankring/ansvar	Utrulling	Lokale forhold	Oppfølging	Refleksjon
<p>Kan du beskrive din egen rolle i arbeidet med skolemat?</p> <p>Kan du si noe om bakgrunnen/hvorfor for at ordningen ble opprettet? (Var det noen spesielle utfordringer lokalt som skulle løses?)</p> <p>Kan du si noe om hvordan prosessen foregikk, fra forslag til beslutning? (forarbeid, saksgang, tidslinje – plan på sikt, motstand etc. Både politiske- og organiseringsprosesser)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Aktører som var på banen - Argumentasjon som vart brukt - Kjernen i diskusjonen - Kva dokumentasjon som eventuelt vart brukt - Kva rolle utdanningssektoren hadde. 	<p>Kan du beskrive hvordan ordningen er forankret i kommunen (virksomhetsplaner, strategier etc.)?</p> <p>Hvor og hos hvem ligger ansvaret for skolemat i kommunen (etat/avd., stilling etc.). Hvorfor ligger ansvaret her? (er det mye utskifting av personer, fungerer i så fall videreoverføring av kunnskap)</p> <p>Kan du beskrive valg/prioriteringer kommunen har tatt stilling til i prosessen med å innføre skolemat? (innkjøpsordninger, forankring, målgruppe, tilbud etc.)</p>	<p>Kan du beskrive hvordan ordningen blir finansiert? (skolebudsjett, psykisk helse, oppvekst, etc.)</p> <p>Kan du beskrive verktøy/materiell/veiledere kommunen selv bruker i arbeidet med skolemåltid? Har dere utviklet noe selv, eller noe dere skulle ønske dere hadde tilgang på som i dag ikke finnes? <u>Be om at dette ettersendes</u></p> <p>I hvilken grad og på hvilken måte har kommunen jobbet med å implementere ordningen i målgruppen (elevene) og involverte aktører (skolens ansatte, foreldre etc.). Hvordan har de blitt involvert?</p> <p>Er det gjennomført noen form for kompetansehevingstiltak? Hva tenker de at vi/myndighetene kan bidra med på dette området?</p> <p>Til slutt: Kan du beskrive utgiftene kommunen har tilknyttet skolematordningen?</p> <ul style="list-style-type: none"> - Tall per elev, hvis de har - Produksjon (stillinger) - Transport - Innkjøp/råvarer - Utstyr/fasiliteter <p><u>Be om at dette ettersendes dersom de ikke har oversikt nå</u></p>	<p>I hvilken grad og på hvilken måte bidrar lokale aktører inn i arbeidet med skolemåltid? (organisasjoner, private leverandører, vekstbedrifter, NAV etc.)</p> <p><i>Dersom aktuelt:</i> Kan du beskrive samarbeidet med vekstbedrifter/NAV? Hvordan er samarbeidet forankret? Kan du beskrive barrierer og muligheter tilknyttet dette?</p> <p>I hvilken grad og på hvilken måte involverer kommunen ulike aktører i planlegging og organisering? Som elever, lærere, helseyskepleier, foreldreutvalg, lokale organisasjoner etc.</p>	<p>Oppfølging av skolematordning. I hvilken grad har dere kontakt med skolene? I hvilken grad og på hvilken måte opplever dere at skolemåltidet brukes inn i arbeid med psykososialt miljø?</p> <p>Kan du beskrive hvordan ordningen er blitt mottatt? (elever, foreldre, ansatte i skolen etc.) (refleksjoner rundt dette, hva er gjort rett/galt)</p> <p>Har ordningen blitt evaluert? – Av hvem og på hvilken måte? Har resultatene ført til endringer? (I så fall, beskriv).</p> <p>Får skolene noen føringer/krav fra kommunen når det kommer til innkjøp, organisering og gjennomføring av måltider? Hvilke?</p>	<p>Hva tenker du (og kollegaene dine) om ordningen i dag? Hva mener du kunne gjort ordningen deres bedre? (knyttet til bakgrunn, forankring, utrulling)</p> <p>Hva vil du si er barrierer for å lykkes med en god skolematordning? ? (knyttet til bakgrunn, forankring, utrulling)</p> <p>Hvordan vil du vurdere framtidsutsiktene for skolematordningen i din kommune?</p>
<p>Avslutning: Har du noen andre tanker eller innspill som du ønsker å komme med? I vårt oppdrag med å samle inn erfaringer fra ulike skolematordninger ønsker vi å komme i kontakt med kommuner som vi kanskje ikke kjenner til fra før. Har du noe kjennskap til aktuelle kommuner/kontaktpersoner vi burde pratet med?</p>					

Vedlegg 3 - Beskrivelse av utvalgets kommunale skolematsordninger

Senja kommune

Oppstart: 2021

I 2020 søkte Senja kommune tilskudd fra fylkeskommunen i Troms og Finnmark finansiert av Helsedirektoratets «Program for folkehelsearbeid», for å kunne tilby gratis skolemat til elevene i grunnskolen. Hovedårsaken bak satsingen på skolemat var en høy grad av overvekt blant unge i kommunen. Midlene fra HOPP-prosjektet gjaldt for 2019-2024, og politisk sak blir lagt frem vår 2024 om videre finansiering fra kommunen (se Tabell 1)

Ved oppstart ble det nedsatt en styringsgruppe som la føringer ovenfor skolene om at nasjonale retningslinjer for mat og måltid skulle følges i tillegg til fokus på bærekraft. Ordningen ble satt i gang med at skolene selv søkte til prosjektet og hvordan de ønsket å gjennomføre tilbudet om gratis skolemåltid, hvert skoleår. 10 av 17 skoler søkte skoleåret 23/24 hvor åtte av skolene hadde vært med tidligere, men utvidet frekvensen på hvor ofte de serverte skolemat. En av skolen testet ut en løsning hvor en ekstern grossist leverer råvarene til skolen. Det er ulike løsninger på hvordan skolene gjennomfører utprøvingen.

Skolene har høy grad av autonomi og ansvaret for gjennomføringen ligger hos rektor ved skolene. Det rapporteres også om lite dialog mellom foreldre og skole hva angår mattilbudet og eventuell utvikling av dette. Ifølge resultatene fra en intern spørreundersøkelse var de fleste foreldre fornøyd med ordningen, men ikke like fornøyd med kvaliteten på maten. Enkelte elever har også reagert på dårlig hygiene ved buffeen, samt ønsker om endring av mattilbudet.

I følge informanten i kommunen får skolematsordningen positiv omtale fra lærere og elever. Ved besøk på skolene har elevene uttrykt at de anser dette tilbudet som nødvendig, og at det ikke bør fjernes. Elevene kan gå til kantinen og enkelt hente mat og det skaper en fellesarena hvor alle kan delta, uavhengig av økonomiske forhold.

Fredrikstad kommune

Oppstart: 2023 (avviklet 2024)

Kommunal satsing fra høsten 2023 der skolene selv søkte om midler til skolemat fra en pott på 1 million kroner, med hhv. 10 kr i støtte per elev. Fra tidligere har enkelte skoler hatt ulike forsøksordninger med skolemat.

Lærere opplevde ofte ukonsentrerte og sultne elever og ønsket derfor å gi dem en god start på dagen. Elevene får tilbud brødmat og havregrøt til frokost mellom tre til fem ganger i uken avhengig av hva skolene selv ønsker å tilby. Erfaringen så langt er at et gratis, enkelt og forutsigbart måltid gir god effekt i læringsøyemed ved at elevene klarer å holde konsentrasjon og fokusere bedre.

Organiseringen av skolematen gjøres foreløpig av lærerne ved skolene, noe verken kommunen eller lærerne ønsker. Kommunen ønsker derfor å inngå samarbeid med frivillige organisasjoner. Stor grad av autonomi ved skolene som også selv har ansvar for å følge gjeldende kostholdsanbefalinger.

Lyngen kommune

Oppstart: 2012

Kommune med over 10 års erfaring med gratis skolemat. Etablert på bakgrunnen av et politisk ønske om å utjevne sosiale forskjeller da det ble rapportert om at mange barn ikke spiste før – eller når de var – på skolen. Skolene tilbyr ett måltid om dagen og kan selv velge å servere lunsj eller frokost.

Startet som en prøveordning med frukt og yoghurt fra første til fjerde trinn, men etter ønske fra foreldre ble ordningen utvidet til alle trinn. Matbudsjettet var på 200 000 kr første året og økte gradvis til dagens budsjett på 600 000 kr. I tillegg er det satt av ett årsverk, fordelt på tre skoler, til faglærte ansatte som tar seg av tilberedning av maten. Sistnevnte ble ansett som viktig fra kommunens side for å minimere belastningen på lærerne.

Ordningen ble evaluert for 4-5 år siden gjennom en spørreundersøkelse til elever, foreldre og lærere. Noen ønsket lunsj i stedet for frokost, men veldig gode tilbakemeldinger. Også positivt blant lærere som i utgangspunktet var negative. Opplevelsen er at det har blitt mer ro på skolene.

Helsedirektoratets retningslinjer for mat og måltider i skolen blir fulgt, men det er ønsker om mer informasjon om variasjon i mattilbudet tilpasset målgruppen.

Hitra kommune

Oppstart: 2019

I 2019 ble det fattet et politisk vedtak om å innføre en prøveordning med gratis skolemat i kommunen. Målet bak dette initiativet var å fremme sunne matvaner, øke trivsel og forbedre helsen til elevene. I samråd med kommunens helsetjeneste ble mattilbudet utarbeidet i tråd med kostholdsrad fra staten. Tilbudet består av en kombinasjon av varm mat (havregrøt hver morgen) og brødmat. Samtlige skoler og barnehager i kommunen mottar i tillegg gratis laks fra lokale produsenter.

I følge informanten er tilbakemeldingen fra rektorene at ordningen er godt mottatt både av foreldre og elever, og lærerne hevder at ordningen er med på å hindre utenforskap og bidrar til et bedre skolemiljø. Rektorene skulle derimot helst hatt dedikerte fagarbeidere til å håndtere maten ettersom det kun er satt av midler til mat og ikke personressurser.

Kommunen anbefaler å dedikere personressurser til skolematordningene og ikke benytte lærere til denne jobben. Det meldes om frustrasjon blant rektorene når ressursene må prioriteres også til håndtering av gratis skolemat.

Oslo kommune

Oppstart: 2022/23 for VGS, 2023/24 for ungdomsskole (alt avviklet 01.01.2024)

Bakgrunnen for dette initiativet stammer fra byrådets plattform og har som hovedmål å redusere sosiale forskjeller, forbedre læringsresultater og skolemiljø. Programmet er definert som et folkehelseprosjekt.

Kommunale ungdomsskoler og videregående skoler i Oslo kommune skulle tilby alle elever et daglig kjøttfritt måltid hvor majoriteten av ungdomsskolene ønsket å tilby dette i form av lunsj. 28 videregående skoler var innrullert i ordningen i tillegg til 61 ungdomsskoler som ble innlemmet i løpet av november 2023.

Dette var i utgangspunktet et toårig prosjekt organisert med både en prosjektleder i helsestaten og en i utdanningsetaten. I forarbeidet til prosjektet ble det testet ut ulike ordninger ved syv videregående skoler og seks ungdomsskoler i kommunen. Basert på erfaringene herfra ble det i samråd med

ernæringssekspertene laget en veileder om kosthold, hygiene, serveringsforslag etc. som alle skolene har mottatt.

Rendalen kommune

Oppstart: 2021

I denne kommunen ble skolemat innført som et politisk ønske på grunn av en høy andel barnefattigdom og et fokus på å skape gode oppvekstsvilkår. Ved innføringen hadde kun posisjonspartiene støttet tiltaket, men ved en revidering i 2023 ble det bredere støtte, med 14 stemmer for og 3 mot.

I oppstarten fikk et politisk utvalg mandat til å utrede tre ulike modeller for skolemat i kommunen. Kommunestyret skulle deretter stemme over disse, men lærerne og FAU ble aldri involvert i denne prosessen. Lærerne har engasjert Utdanningsforbundet og Delta i denne saken. Kommunen ser nå på muligheter for å avlaste lærerne ved å samarbeide med frivillige organisasjoner.

Kommunen anbefaler å involvere lærerne på et tidlig stadium, bruke god tid til implementering, samt begynne med et enkelt mattilbud for deretter å oppskalere.

Stavanger kommune

Oppstart: 2021-2023 (gratis), 2024- (subsidiert, foreldrebetaling)

Tilbudet begynte som en prøveordning til tre skoler i bydeler som utmerket seg negativt i levekårsundersøkelser. Tilbudet ble i 2023 utvidet til halvparten av kommunens skoler med servering tre dager i uken, og sentralt i dette er kommunens beredskapskjøkken som ble opprettet under pandemien.

Ansvar for ordningen er «av praktiske årsaker» lagt til eiendomsavdelingen i kommune ettersom ansvaret for logistikk og produksjon ligger der. Ordningen ligger under budsjettet for avdeling for oppvekst og utdanning, men de er derimot svært liten grad involvert og drift, og ordningen er ei heller lagt i kommunale planer for folkehelse eller andre strategier.

Maten både lages og distribueres av kokkene ved kommunens beredskapskjøkken, og maten som serveres er kjøttfri av allergi- og religiøse hensyn. Hver skole har en matansvarlig (20 % stilling) som står for bestilling av maten, disse har kjøkkenet ukentlig kontakt med og forbruket av pålegg har gått mye ned siden opprettelsen av kontaktene.

Ordningen blir ifølge prosjektleder mottatt positivt av lærerne som nå benytter skolemåltidet som sosial trening for elevene. Samtidig er det ingen krav til rammene rundt måltidet fra kommunen sentralt.

Leirfjord kommune

Oppstart: 2024

Kommunestyret gjorde et vedtak i budsjett for 2023 om at det skulle forberedes for en gratis skolematordning, med oppstart i 2024. Vedtaket sa at det skulle undersøkes om det gikk an å få til samarbeid med sykehjemskjøkkenet. Kommunens skolematordning har fått 75% stilling ved kjøkkenet, med oppstart i november 2023.

Planlegger hyppige møter med involverte i oppstartsperioden. Har brukt mye tid på å sikre eierskap hos elever og ansatte i skolen. Foreldre er informert og det er bestemt at elevene skal være delaktige i klargjøring og rydding etter måltidene.

De ønsker også å bruke skolemåltidet inn i arbeidet for elever med behov for spesialtilpasset opplæring. Miljøterapeuter skal være til stede under måltidet slik at de møter elevene. Holistisk tankegang; mener at det kan ligge mye læring og erfaring for elevene hvis man tenker på skolemåltidet som mer enn bare mat.

Verdal kommune

Oppstart: 2023

Har valgt å satse på skolemat ved bruk av EØS-midler (11 millioner NOK) fra et samarbeidsprosjekt med Polen. Utfordringer med sosial ulikhet i kommunen og skolemat er en del av en større satsing på folkehelse som bl.a. også innebærer tiltak innen fysisk aktivitet, samt informasjonsarbeid om ernæring til foreldre og ansatte i kommunen.

Prosjektledelsen velger å innføre en rimelig modell i håp om at denne også kan vare etter at prosjektmidlene tar slutt, da de tidligere kun har hatt ulike prøveordninger for skolemat. Prosjektet har forankring hos oppvekstsjef og rektorer, og elevene involveres i matvalgene. Servering to dager i uken når kommunens ungdomsteam er til stede på skolene (sammen med kokken).

Nore og Uvdal kommune

Oppstart: 2022

Bygdekvinnelaget startet med varmmat en gang per uke til skolene i kommunen. Maten ble produsert på eldresenterets kjøkken hvor frivillige frakter og deler ut maten på skolene. Fokus på gode oppvekstforhold i kommunen og at de som kraftkommune har tilstrekkelig med midler til å kunne satse på skolemat.

Lite personell og tid til oppstart og planlegging i forbindelse med stor belastning med mottak av flyktninger i samme periode. Fremdeles en krevende prosess med mye motstand fra skole/skoleledere, særlig ift. merarbeid. Skolelederteam har laget rutiner for ordningen selv og ansvaret for ordningen har blitt lagt over på rektor uten føringer fra kommunen.

Kommunedirektøren foreslo å droppe skolemat fra neste års budsjett grunnet andre krav til omstilling, men ordningen ble prioritert av politikerne og dermed videreført med et utvidet budsjettet.